

UITGEBREIDE SAMENVATTING VAN DE DAGVAARDING MILIEUDEFFENSIE VOOR ING

Aan deze publicatie kunnen geen rechten worden ontleend. Voor een volledig overzicht wordt verwezen naar de dagvaarding d.d 28 maart 2025 – zie hier een overzicht van alle juridische documenten en samenvattingen, in [Nederlands](#) en [Engels](#).

[I Inleiding](#)

[II Bevoegdheid van de rechtbank](#)

[III Ontvankelijkheid](#)

[IV Toepassing van het Nederlands recht](#)

[V Belangrijke feiten uit de klimaatwetenschap](#)

[VI De oorsprong van het internationaal klimaatbeleid en het VN-klimaatverdrag](#)

[VII het begrip 'gevaarlijke klimaatverandering'](#)

[VIII De gevolgen van klimaatverandering](#)

[IX De belangrijke rol van niet-statelijke actoren](#)

[X Wat banken kunnen en moeten doen](#)

[XI De zorgplicht van ING](#)

[XII ING handelt gevaarzettend](#)

[XIII Mensenrechten vereisen effectief klimaatbeleid van ING](#)

[XIV Wat ING kan en moet doen](#)

[XV ING's klimaatbeleid voldoet niet](#)

[XVI Waarom een vonnis effectief is](#)

[XVII Verweren van ING](#)

[XVIII Verzoek aan ING om informatie](#)

[XIX Bewijsmiddelen en bewijsaanbod](#)

[XX Eis](#)

[Bijlage A Productielijst](#)

I INLEIDING

De aarde warmt in razendsnel tempo op. Sinds het begin van de industriële revolutie is de concentratie van broeikasgassen, zoals CO₂, in de atmosfeer sterk gestegen, met name door de **verbranding van fossiele brandstoffen**. In de wetenschap is al meer dan 100 jaar bekend dat extra CO₂ voor extra opwarming van de aarde zorgt, en de klimaatwetenschap waarschuwt al decennialang voor de verstrekkende gevolgen hiervan.

Om gevaarlijke klimaatverandering te voorkomen, moet de opwarming in ieder geval ruim onder de 2°C blijven en bij voorkeur worden **beperkt tot 1,5°C**, zo is in het Parijsakkoord in 2015 besloten. Het Glasgow Climate Pact in 2021 heeft de gevarengrens op 1,5°C vastgesteld. Toch is de mondiale jaarlijkse uitstoot daarna blijven stijgen.

In 2018 kwam het VN-klimaatpanel (IPCC) met een rapport waarin werd aangegeven dat een stijging van meer dan 1,5°C wereldwijd al ernstige risico's met zich meebrengt. De gemiddelde temperatuur is **inmiddels met 1,3 graden gestegen**. Met het huidige beleid dreigen we zelfs een temperatuurstijging van meer dan 3° te bereiken, wat catastrofale gevolgen zou hebben voor de planeet. Ook nu al creëert de opwarming van de aarde een groot gevaar voor het leven en de gezondheid van mensen en ecosystemen.

Deze temperatuurstijging zou onmogelijk zijn geweest zonder activiteiten van banken – banken financieren en faciliteren namelijk op allerlei manieren de economische activiteiten die broeikasgasuitstoot veroorzaken. Daarom onderzoekt Milieudefensie al sinds 2006 het klimaatbeleid van de bancaire sector, en is sindsdien ook al in gesprek met banken, waaronder ING, om hen aan te moedigen verantwoordelijkheid te nemen in hun rol in het veroorzaken en tegengaan van klimaatverandering.

ING is de grootste bank van Nederland, en ook internationaal invloedrijk. De uitstoot van ING was in 2024 naar eigen zeggen **261,6 megaton**, wat vergelijkbaar is met 1,75 keer de uitstoot van alle burgers en bedrijven in Nederland samen. ING heeft voor het **grootste deel (tenminste 70%) van zijn emissies geen reductiedoelen opgesteld**. Als zogeheten systeembank heeft ING een grote invloed op de richting waarin de economie zich ontwikkelt en vervult daarmee een tweeledige sleutelrol in de klimaatcrisis. Door het staken of uitfasen van broeikasgasintensieve activiteiten

kan ING zijn uitstoot verminderen. En door het financieren van 'groene' activiteiten kan het bijdragen aan de broodnodige transitie.

Milieudefensie moedigt ING al heel lang aan om zijn beleid in lijn te brengen met het Parijsakkoord. **Ook ING heeft een zorgplicht** om gevaarlijke klimaatverandering tegen te gaan en mensenrechten te beschermen. Deze verplichting voor grote bedrijven werd onlangs nog bevestigd in het arrest in het hoger beroep in de Klimaatzaak tegen Shell.

Toch blijven de veranderingen die echt nodig zijn in ING's gebrekkige klimaatbeleid alsmaar uit, terwijl de bank de mogelijkheden wel degelijk heeft om echt te verduurzamen. In zijn reactie op de laatste handreiking die Milieudefensie afgelopen januari deed, gaf de bank aan niet bereid te zijn de klimaatmaatregelen te treffen die Milieudefensie heeft verzocht, die nodig zijn om de klimaatdoelstellingen van het Parijsakkoord te halen. Daarom ligt er nu deze dagvaarding, waarin we eisen dat ING zijn verantwoordelijkheid zal nemen om gevaarlijke klimaatverandering tegen te gaan.

Hieronder wordt per hoofdstuk de dagvaarding samengevat.

II BEVOEGDHEID VAN DE RECHTBANK

De rechtbank Amsterdam is bevoegd om een beslissing te maken omdat ING Groep NV en ING Bank NV (tezamen in de dagvaarding 'ING') zijn woonplaats houdt in Amsterdam.

III ONTVANKELIJKHEID

De juridische ontvankelijkheidseisen en voorschriften vereisen dat de partij die de rechtszaak aanspant (Milieudefensie) de collectieve belangen waarvoor de partij opkomt 1) in de statuten behartigt, 2) in de praktijk behartigt en 3) dat de partij voldoende representatief is. Milieudefensie voldoet aan alle drie deze eisen. Allereerst stellen de statuten Milieudefensie ten doel "een bijdrage te leveren aan het oplossen en voorkomen van milieuproblemen (...) alsmede te **streven naar een duurzame samenleving (...) voor huidige en toekomstige generaties.**" Milieudefensie brengt dit al sinds begin jaren '70 in de praktijk met tal van campagnes en initiatieven. In haar meest recente meerjarenbeleidsplan 2016 - 2025 heeft Milieudefensie toegelicht dat zij zich specifiek in zal zetten om een effectieve maatschappelijke

beweging op te bouwen die een eerlijke klimaattransitie zal bewerkstelligen door bedrijven aan te spreken op hun klimaatimpact in eigen land en in het buitenland. Milieudefensie voert deze activiteiten uit namens meer dan 100.000 leden en donateurs en specifiek voor deze klimaatzaak namens ongeveer 30.000 mede-eisers. Daarmee is duidelijk dat Milieudefensie voldoende representatief is. Daarbij voldoet Milieudefensie ook aan aanvullende vereisten rondom transparantie en governance.

Tot slot kan opgemerkt worden dat Milieudefensie geprobeerd heeft haar eisen in overleg met ING te bereiken. Milieudefensie voert alle lange tijd gesprekken met ING en heeft zich specifiek bij brief van 19 januari 2024 tot de CEO van ING gewend met heldere eisen, en bij brief van 16 januari 2025 nog eens. Op beide brieven heeft ING afwijzend gereageerd en aangegeven dat er een fundamenteel verschil van inzicht is over de invulling van het klimaatbeleid dat ING zou moeten voeren.

IV TOEPASSING VAN HET NEDERLANDS RECHT

Volgens de zogeheten Rome II-Verordening zijn er twee manieren om te bepalen welk recht van toepassing is op milieuschade: het uitgangspunt is het recht van de plaats waar de schade zich voordoet (*Erfolgsort*), maar wie schade lijdt of wil voorkomen kan kiezen voor het recht van de plaats waar de schadeveroorzakende gebeurtenis zich voordeed (*Handlungsort*). In het geval van ING leiden beide manieren tot het Nederlands recht. ING is gevestigd in Nederland en voert vanuit zijn Amsterdamse hoofdkantoor de directie over het wereldwijde ING-concern. Dit betekent ook dat het (inadequate) klimaatbeleid van ING vanuit Nederland wordt vastgesteld en uitgevoerd. De activiteiten die uitgevoerd worden binnen het kader van het concernbeleid van ING leiden vervolgens wereldwijd tot milieuschade en andersoortige schade (bijvoorbeeld gezondheidsschade), waaronder ook in Nederland. Het Nederlands recht is dus hoe dan ook van toepassing.

V BELANGRIJKE FEITEN UIT DE KLIMAATWETENSCHAP

Volgens het IPCC is **al meer dan 100 jaar bekend** dat CO₂ een broeikasgas is dat de aarde opwarmt. In 1859 toonde de Ierse natuurkundige John Tyndall aan dat veranderingen in CO₂ de historische klimaatveranderingen konden verklaren.

Het IPCC bevestigt ook in zijn meest recente rapport opnieuw dat er wetenschappelijk gezien geen twijfel bestaat dat de aarde opwarmt door menselijke

invloed en dat de schaal en snelheid daarvan ongekend zijn. De concentratie CO₂ in de atmosfeer was in 2023 al opgelopen tot **50% hoger dan het pre-industriële niveau, en neemt nog elk jaar toe**. De snelheid van de huidige stijging van CO₂ is veel groter dan de stijgingen bij alle bekende natuurlijke klimaatveranderingen in de voorbije 56 miljoen jaar.

De CO₂-uitstoot moet wereldwijd naar netto-nul worden teruggebracht om de opwarming te stoppen. Om de opwarming tot 1,5°C te beperken, moet er binnen het zogeheten **koolstofbudget** worden gebleven, dat is de maximale hoeveelheid CO₂ die nog mag worden uitgestoten. Om nog een 50% kans te hebben om de opwarming tot 1,5°C te beperken is het volgens het VN-Klimaatpanel **noodzakelijk dat in 2030 de mondiale CO₂-emissies ten minste 48% lager zijn dan in 2019**. In 2035 moeten de mondiale CO₂-emissies vervolgens ten minste 65% lager zijn en in 2040 ten minste 80% lager, en in 2050 naar netto-nul teruggebracht. Voor alle broeikasgassen gezamenlijk zijn de percentages iets lager: een 43% reductie in 2030.

Volgens het IPCC neemt de opwarming van de aarde inmiddels met 0,2°C per decennium toe. Momenteel is de mondiale opwarming al 1,3°C. Als landen hun huidige beleid volgen, leidt dit volgens het VN-klimaatpanel **deze eeuw tot een opwarming van 3,2°C**. De aangekondigde emissiereductiedoelen (op de COP26 in Glasgow) zouden de opwarming kunnen verlagen naar 2,8°C, maar zijn nog niet omgezet in daadwerkelijk beleid. Vandaar spreekt het VN-klimaatpanel van een **'implementation gap'**. Op dit moment stevent de wereld deze eeuw af op een voor mens en milieu catastrofale klimaatverandering.

Zelfs als de energietransitie versnelt, zal het CO₂-concentratieniveau blijven stijgen omdat de afbouw van fossiele brandstoffen en infrastructuur langzaam gaat en de overgang naar duurzame energie niet van de ene op de andere dag kan plaatsvinden. De periode tot 2030 is dan ook het kritieke decennium voor de mondiale klimaataanpak.

VI DE OORSPRONG VAN HET INTERNATIONAAL KLIMAATBELEID EN HET VN-KLIMAATVERDRAG

In dit hoofdstuk wordt een overzicht gegeven van hoe het onderwerp 'klimaatverandering' binnen het verband van de Verenigde Naties is besproken. De belangrijkste momenten die worden genoemd:

- Klimaatverandering stond voor het eerst op de agenda van de Verenigde Naties in 1972, tijdens de VN-conferentie in Stockholm. Een paar jaar later (1979) vond de eerste klimaatconferentie plaats in Genève.
- In 1988 werd in Toronto een nieuwe conferentie gehouden, waar niet alleen meer dan 300 wetenschappers maar ook politici en beleidsmakers uit 48 landen aanwezig waren. Voor het eerst werden belangrijke veroorzakers van het klimaatprobleem opgeroepen om met urgentie in actie te komen.
- In 1988 werd het IPCC opgericht die in 1990 haar eerste rapport publiceert.
- Het VN-Klimaatverdrag komt in 1992 tot stand en heeft 197 landen en de EU als leden. Het belangrijkste doel van dit verdrag is het voorkomen van door de mens gecreëerde gevaarlijke klimaatverandering. Het verdrag geeft een aantal belangrijke beginselen die daarbij moeten worden gevolgd.
 - Het verdrag benadrukt dat het voorkomen van gevaarlijke klimaatverandering belangrijk is voor zowel de huidige als toekomstige generaties, op basis van het beginsel van "**intergenerationele rechtvaardigheid**".
 - Het Verdrag bespreekt het beginsel van "**Common but Differentiated Responsibilities and Respective Capabilities**" (**CBDR**), dat landen verplicht om rekening te houden met hun verschillende verantwoordelijkheden en capaciteiten. Het CBDR-beginsel houdt rekening met het feit dat ontwikkelde landen grotere verantwoordelijkheid hebben voor de historische uitstoot, vergeleken met ontwikkelingslanden (kortom, 'de vervuiler betaalt').
 - Ook van belang is het **voorzorgsbeginsel** dat landen verplicht om maatregelen te nemen om klimaatverandering te voorkomen en de schadelijke gevolgen te beperken, zelfs wanneer de mogelijke consequenties van het voortzetten van de huidige situatie of de te nemen maatregelen nog niet volledig duidelijk zijn. Voorkomen is beter dan genezen.
 - Het VN-Klimaatverdrag stelt de Klimaatconferentie (COP) in als het hoogste besluitvormende orgaan.

VII HET BEGRIIP 'GEVAARLIJKE KLIMAATVERANDERING'

Bij het voorkomen van gevaarlijke klimaatverandering baseren verdragsstaten zich op de best beschikbare wetenschappelijke kennis. In dit hoofdstuk wordt geschetst

hoe verdragsstaten concreet invulling hebben gegeven aan deze doelstelling. Daarmee wordt ook duidelijk wat voor ING de afgelopen decennia al duidelijk was of had moeten zijn.

De wetenschap heeft zeker al vanaf 1990 aangegeven dat opwarming van 2°C de uiterste bovengrens is die niet overschreden mag worden om een zeer ernstig gevaar te voorkomen en dat opwarming voorbij 1°C mogelijk snelle, onvoorspelbare en niet-lineaire gevolgen zou kunnen hebben en ernstige schade zou kunnen veroorzaken aan ecosystemen. Mede hierom sprak de Europese Raad in 1996 zijn steun uit voor een 2°C doelstelling, mede indachtig het voorzorgsbeginsel. Het 2°C-doel werd in 2009 bevestigd door het Kopenhagen Akkoord dat tijdens COP15 tot stand kwam. In deze periode was ook al duidelijk dat forse emissiereducties nodig zouden zijn om deze doelstelling te halen.

Al tijdens COP16 in Cancun (2010) werd daarbij geconstateerd dat de doelstelling van 2°C mogelijk aangescherpt zou moeten worden tot 1,5°C. Tevens constateerde COP16 dat **klimaatverandering een bedreiging voor mensenrechten wereldwijd** is, onder verwijzing naar resolutie 10/4 van de VN-Mensenrechtenraad uit 2009. Tijdens COP21 in Parijs is de doelstelling daadwerkelijk aangescherpt tot "well below 2°C en bij voorkeur 1,5°C." In de context van ING is daarbij relevant dat het Parijsakkoord in artikel 2 lid 1(c) ook expliciet als doel formuleert om **financieringsstromen** consistent te maken met het mondiale pad naar lagere emissies en een klimaatbestendige ontwikkeling.

Tijdens COP26 in Glasgow werd het zogeheten Glasgow Climate Pact gesloten. Hierin sprak de COP haar uiterste bezorgdheid uit over het feit dat menselijke activiteiten al voor 1,1°C opwarming hebben gezorgd en geeft aan dat inmiddels het kritieke decennium is aangebroken om forse emissiereducties te realiseren. Het Glasgow Climate Pact herbevestigde daarbij de 1,5°C doelstelling en erkende dat om deze doelstelling te halen '*rapid, deep and sustained*' emissiereducties nodig zijn, waaronder een wereldwijde CO₂-emissiereductie van 45% in 2030. Het Glasgow Climate Pact was ook het eerste formele besluit ter uitvoering van het VN-Klimaatverdrag waarin concreet werd ingegaan op de noodzaak om weg te bewegen van fossiele brandstoffen om gevaarlijke klimaatverandering te voorkomen.

COP28 in Dubai benadrukte dat dringend actie nodig is om het 1,5°C doel binnen bereik te houden, en formuleert concrete maatregelen hiervoor zoals de uitfasering van fossiele brandstoffen. De COP constateerde ook dat financieringsstromen op dat moment nog maar zeer beperkt consistent worden gemaakt met het Parijsdoel en wijst op de **belangrijke rol die zowel overheden als commerciële banken** en andere private financiële actoren hierbij te spelen hebben.

VIII DE GEVOLGEN VAN KLIMAATVERANDERING

De gevaren van klimaatverandering zijn al lang bekend, daarom is wereldwijd afgesproken de opwarming onder 1,5°C te houden. Nieuwe inzichten tonen echter dat de gevolgen sneller optreden en de risico's nog groter zijn dan gedacht.

Het IPCC benoemt sinds 2001 de volgende vijf belangrijke 'reasons for concern':

1. Unieke en bedreigde systemen: Klimaatverandering vormt een groot risico voor **ecosystemen, biodiversiteit** en kwetsbare regio's, zoals koraalriffen en het Arctische gebied.
2. **Extreme weersomstandigheden:** Er is een verhoogd risico op extreme weersomstandigheden zoals hittegolven, zware regenval, droogtes en stormen, die vaker en intenser zijn door klimaatverandering. Deze extreme weersomstandigheden leiden tot waterschaarste en daarmee tot voedseltekorten en pieken in voedselprijzen, waardoor het leven van miljoenen mensen in gevaar komt.
3. Verdeling van de gevolgen: Klimaatverandering treft vooral de arme, **gemarginaliseerde gemeenschappen in het mondiale Zuiden**, met ernstige gevolgen voor hun volksgezondheid en levensonderhoud.
4. Wereldwijde cumulatieve gevolgen: De **opeenstapeling van gevolgen** van klimaatverandering, zoals zeespiegelstijging, verminderde landbouwproductie en economische verstoringen, kan leiden tot aanzienlijke mondiale milieuschade met grote economische gevolgen.
5. Grootschalige, ingrijpende gebeurtenissen: Er is bezorgdheid over zogenaamde 'tipping points' (**kantelpunten**), die kunnen leiden tot abrupte, onomkeerbare veranderingen in het klimaat.

Hoe groter de opwarming, hoe groter de risico's die verbonden zijn aan de vijf redenen tot zorg. Het IPCC concludeert dan ook:

*Risks and projected adverse impacts and related losses and damages from climate change will escalate **with every increment of global warming** (very high confidence). They are higher for global warming of 1.5°C than at present, and even higher at 2°C (high confidence).*

Tipping points. De vijfde reden tot zorg is extra belangrijk: *tipping points* zijn momenten waarop kleine veranderingen grote, onomkeerbare gevolgen kunnen hebben, en werken als een dominosteen die andere processen in gang zet. Zodra een kantelpunt is bereikt, versnelt de klimaatverandering, zelfs als we stoppen met uitstoten van broeikasgassen. Voorbeelden van kantelpunten zijn het smelten van ijskappen, het verdwijnen van het Amazonewoud en de dooi van permafrost.

Een ander kritiek *tipping point* is het stilvallen of ernstig verzwakken van de warme Golfstroom in de Noord-Atlantische oceaan (AMOC) door de instroom van zoet smeltwater van Groenlandse ijskappen. Wetenschappers die daarnaar onderzoek deden, zijn "*shocked at the forecast speed of collapse once the point is reached.*" AMOC zou al binnen enkele decennia kunnen stilvallen of ernstig kunnen verzwakken, met catastrofale gevolgen, ook in Europa, omdat de vegetatie in grote delen van de wereld ernstig zal worden aangetast, met vergaande gevolgen voor de voedselzekerheid. Het stilvallen of ernstig verzwakken van AMOC zal ook grote invloed hebben op andere subsystemen waardoor 'tipping cascades' kunnen ontstaan.

Belangrijk daarbij: we bevinden ons *nu* al in de gevarezone waarin kantelpunten kunnen worden bereikt.

Gevolgen voor Europa en Nederland. Het klimaatprobleem is een mondiaal probleem, en de gevolgen elders zullen ook Nederland treffen. Klimaatverandering zal ook onze voedsel- en energiezekerheid bedreigen, en zal leiden tot mondiale instabiliteit en vluchtelingenstromen, zo stond ook in de brief van de staatssecretaris van I&M van 17 juni 2014, waarin de Tweede Kamer namens het kabinet reageerde op het vijfde IPCC-rapport.

Ook economisch zal Nederland geraakt worden. Volgens de Europese Commissie is bijvoorbeeld meer dan de helft van het mondiale bbp afhankelijk van de natuur en de diensten die zij levert. Klimaatverandering zal gevolgen hebben voor het mondiale financiële systeem, en dus ook voor Nederland.

Ook nu al zijn de directe gevolgen in Nederland merkbaar. Door hittestress hebben veel mensen te kampen met hun gezondheid en kwaliteit van leven, door

bijvoorbeeld hitte gerelateerde ziektes zoals ademhalingsproblemen, beroertes en nierfalen, maar ook door slaapverstoring en grotere agressie. Onderzoek van het Planbureau voor de Leefomgeving liet zien dat één hittegolf in juli 2019 zelfs tot vierhonderd extra sterfgevallen heeft geleid.

Nederland loopt risico's door waterproblemen, zoals overstromingen van zee, rivieren of meren. Honderdduizenden mensen kunnen hierdoor getroffen worden met miljarden aan schade en onomkeerbare schade aan natuur en milieu. De wateroverlast in Limburg van 2021 zorgde voor meer dan 430 miljoen euro schade.

De records stapelen zich op: 2023 was met afstand het **warmste jaar ooit** met een record aantal dagen van **extreme hittestress**, de oppervlaktetemperatuur van de oceaan was nog nooit zo hoog, in het Verenigd Koninkrijk werd het in 2022 voor het eerst boven de 40°C, de Waddenzee bereikt 21°C (de hoogste temperatuur ooit), in heel Europa verbrande in 2023 5000 km² door **natuurbranden**, de gletsjers in de Alpen smolten in recordtempo, en 1,6 miljoen mensen werden getroffen door **overstromingen**. Inmiddels is 2024 het warmste jaar ooit en stapelen de weersextremen zich op.

Bereiken we klimaatkantelpunten, dan krijgt Nederland te maken met catastrofale gevolgen. De dreiging is nu al realiteit bij de huidige opwarming en bij een stijging van 1,5°C en zullen bij elke verdere overschrijding alsmaar groter worden.

IX DE BELANGRIJKE ROL VAN NIET-STATELIJKE ACTOREN

Er bestaat een serieuze kloof tussen wat mondiaal aan emissiereductie moet gebeuren, en wat er werkelijk gebeurt door individuele landen, aldus het UNEP Emissions Gap-rapport uit 2011 – een boodschap die daarna vaak herhaald is. Voor het dichtn van deze emissiekloof, spelen ook niet-statelijke actoren zoals bedrijven, steden en investeerders een belangrijke rol (ook wel 'non-party stakeholders' genaamd).

In 2014 is een grote conferentie georganiseerd door de Secretaris-Generaal van de Verenigde Naties waarin naast de bij de VN aangesloten landen ook de bestuurders van grote ondernemingen en banken en leiders uit andere publieke en private sectoren bijeen kwamen. Vanaf deze Climate Summit 2014 is niet-statelijke klimaatactie één van de vier grote pijlers voor het dichtn van de emissiekloof.

Niet-statelijke actoren kunnen de emissiekloof voor 2030 flink verkleinen als ze meer klimaatactie ondernemen en kunnen zo een vliegwieleffect creëren in hun sector of regio. Die invloed gaat nog verder dan emissiereductie, zoals UNEP onderstreept:

Non-state and subnational actors provide important contributions to climate action beyond their quantified emission reductions. They build confidence in governments concerning climate policy and push for more ambitious national goals.

VN Race to Zero. In 2020 is het VN Race to Zero-initiatief gelanceerd om de rol van de private sector in klimaatactie, zoals erkend in het Akkoord van Parijs, te versterken door middel van "rigorous and immediate action to halve global emissions by 2030 and deliver a healthier, fairer, net zero world." Deelnemende bedrijven moeten volgens de minimumcriteria van de VN-Race to Zero "zo snel mogelijk, en uiterlijk in 2050, netto nul uitstoot te bereiken", aansluitend bij de wetenschappelijke consensus om de opwarming tot 1,5°C te beperken. Dit betekent ook het afbouwen en uiteindelijk stoppen van het gebruik van fossiele brandstoffen. Voor banken is dat van toepassing op scope 1, 2 en 3, en op alle emissies, dus zowel gefinancierde emissies als gefaciliteerde emissies.

De VN-Race to Zero Interpretation Guide legt uit dat een *fair share* betekent dat veel organisaties vóór 2030 meer dan 50% moeten reduceren en ruim vóór 2050 netto nul moeten bereiken.

Bedrijven moeten mensenrechten respecteren. In 2011 zijn de UN Guiding Principles on Business and Human Rights (UNGPs) met unanieme steun van de VN-Mensenrechtenraad vastgesteld. Bedrijven schenden steeds vaker mensenrechten omdat overheden hen door snelle globalisering niet goed kunnen controleren. Door een gebrek aan internationaal toezicht en regels kunnen multinationals makkelijker de wet omzeilen zonder angst voor sancties. De staat moet burgers beschermen tegen mensenrechtenschendingen door bedrijven, maar bedrijven moeten zelf ook mensenrechten respecteren.

UNGPs en OESO-richtlijnen. In de UN Guiding Principles, die ook ING heeft omarmd, is opgenomen dat bedrijven een eigen, zelfstandige verantwoordelijkheid hebben om mensenrechten te respecteren in al hun activiteiten. Dit betekent dat zij *due diligence* moeten plegen: bedrijven moeten zelf risico's voor mensenrechten en milieu opsporen, voorkomen en aanpakken.

ING heeft zich ook gecommitteerd aan de OESO-richtlijnen. De OESO is een samenwerkingsverband van 38 overwegend welvarende landen (waaronder Nederland) om sociaal en economisch beleid te bespreken, te bestuderen en te coördineren. De OESO-richtlijnen geven het gezamenlijke standpunt over de rol van multinationale bedrijven in de samenleving en hun verantwoordelijkheid voor mensenrechten en het milieu. De milieuparagraaf van de OESO-richtlijnen maakt duidelijk dat bedrijven, waaronder dus ook banken, een sleutelrol spelen in de klimaataanpak.

Kortom, door de internationale gemeenschap is op verschillende manieren duidelijk gemaakt dat er een belangrijke rol is weggelegd voor niet-statelijke actoren – inclusief banken – om te zorgen dat de opwarming van de aarde beperkt wordt tot 1,5°C.

X WAT BANKEN KUNNEN EN MOETEN DOEN

De financiering van bijvoorbeeld de fossiele sector, de productie van staal, cement en chemicaliën of de transportsector vormt de essentiële schakel in activiteiten die leiden tot broeikasgasuitstoot. De invloed van een bank strekt zich daarmee uit over de hele economie – het is dankzij banken dat deze activiteiten kunnen worden verricht. Een bank heeft de controle om bepaalde economische activiteiten wel of niet te financieren, of enkel onder bepaalde voorwaarden te financieren. Banken vervullen dus een centrale rol in de financiering van de economie en zijn daarmee ook verantwoordelijk voor de broeikasgasuitstoot die plaatsvindt als gevolg van activiteiten in de economie.

Dat banken een sleutelrol spelen is al sinds de VN Klimaatconferentie van 1988 bekend, en sinds 1992 onderkend in de financiële sector, en sinds 2007 uitdrukkelijk onderdeel van het internationaal klimaatbeleid.

Banken spelen een cruciale rol in het beschikbaar stellen van de financiering die nodig is voor het kunnen verrichten van activiteiten die leiden tot broeikasgasuitstoot. Een bank heeft daarin drie belangrijke functies:

1. het verstrekken van **leningen**, waaronder commerciële leningen voor bedrijven (projectfinanciering of algemene bedrijfsfinanciering),

2. het faciliteren van **kapitaalmarkttransacties**, zoals het onderschrijven van obligaties van bedrijven, waarbij de bank essentiële diensten verleent waardoor kapitaal kan vloeien van investeerders naar degenen met vraag naar kapitaal,
3. het aanbieden van **vermogensbeheersdiensten**.

De bijdrage van banken aan klimaatverandering is te berekenen :

- Het leidende raamwerk daarvoor is het GHG Protocol, die ook voor de uitstoot van banken kan worden gebruikt, zowel voor scope 1, 2 als 3.
- 'Partnership for Carbon Accounting Financials' ofwel PCAF is het raamwerk dat specifiek is toegesneden op de kwantificering van de scope 3 uitstoot als gevolg van de producten en diensten van banken. Ook ING gebruikt PCAF in zijn rapportages. PCAF deelt de scope 3-emissies van een bank op in 3 categorieën, namelijk
 - (1) gefinancierde emissies, ofwel uitstoot verbonden aan door de bank verstrekte leningen en vermogensbeheer,
 - (2) gefaciliteerde emissies, ofwel uitstoot die is verbonden aan de activiteiten van de bank als facilitator van kapitaalmarkttransactie, en
 - (3) verzekerde emissies, die betrekking heeft op de uitstoot die is verbonden aan het afsluiten van verzekeringen en herverzekeringen.
- Zowel het GHG Protocol als PCAF dienen als standaard voor duurzaamheidsrapportage volgens de Europese CSRD-richtlijn.

Uit verschillende onderzoeksrapporten blijkt hoe enorm de uitstoot van banken is, en hoeveel geld in schadelijke fossiele activiteiten wordt gestoken. Volgens het jaarlijkse *Banking on Climate Chaos*-rapport, dat zich richt op de financiering door banken van een selectie van controversiële activiteiten zoals het aanboren van nieuwe fossiele bronnen, blijkt dat het totaal aan financiering voor fossiel van de 60 grootste banken USD 6,896 biljoen dollar bedraagt, waarbij ING met 106,442 miljard dollar op plaats 26 van de grootste financiers wereldwijd staat. En volgens een rapport van Profundo komt de uitstoot van de grootste banken in Nederland uit op op 500 Mt CO₂-eq. Een ruime meerderheid hiervan is van ING alleen.

Banken vervullen een tweeledige sleutelrol in de klimaattransitie: ze moeten zorgen voor een snelle afbouw van investeringen in fossiel én moeten meer investeren in duurzame projecten. Maar op beide fronten nemen banken hun

verantwoordelijkheid niet, of onvoldoende. In het bijzonder problematisch is de financiering en facilitering van nieuwe fossiele infrastructuur, die leidt tot een 'carbon lock-in' effect, waarbij de vraag naar fossiele brandstoffen in stand wordt gehouden en de overgang naar duurzame alternatieven wordt vertraagd.

XI DE ZORGPLICHT VAN ING

Nederlands recht bepaalt dat ING zich moet houden aan geschreven en ongeschreven regels. Hieronder valt ook het doen of laten wat in de maatschappij redelijkerwijs verwacht mag worden. Deze **'maatschappelijke zorgvuldigheidsverplichting'** (de 'zorgplicht') volgt uit artikel 6:162 BW. De rechter bepaalt aan de hand van alle concrete omstandigheden van het geval en **objectieve aanknopingspunten** de precieze inhoud van deze zorgplicht. Zo kijkt de rechter naar wetten, internationale verdragen, internationale rechtsbeginselen en uitspraken van rechters. Maar ook naar breed gedragen inzichten uit de klimaatwetenschap en de internationale gemeenschap. Deze inzichten zijn onder meer te vinden in **internationale protocollen en richtlijnen** en andere **soft-law** instrumenten, zoals bijvoorbeeld de UNGPs en OESO-richtlijnen. In de voorgaande hoofdstukken is een groot deel van deze objectieve aanknopingspunten al aan bod gekomen. Daarnaast geven ook andere aanknopingspunten invulling aan deze zorgplicht van bedrijven.

Allereerst is ING verplicht om geen gevaar in het leven te roepen en/of te laten voortbestaan. Dit wordt **'gevaarzetting'** genoemd. Hieronder valt ook de plicht om voldoende voorzorgsmaatregelen te nemen om de verwezenlijking van het gevaar te voorkomen. In de rechtspraak zijn criteria ontwikkeld om vast te stellen of hieraan wordt voldaan (de 'kelderluikcriteria'). In de Shell-zaak heeft de rechtbank mede op basis van deze criteria een rechtsnorm geformuleerd in de context van klimaatverandering en bedrijven. Deze houdt in dat **bedrijven een zorgplicht hebben om de uitstoot van CO2 te beperken om gevaarlijke klimaatverandering tegen te gaan.**

Ten tweede worden ook bedrijven door rechters gehouden aan verplichtingen die volgen uit **mensenrechten**. Dit wordt (indirecte) horizontale werking van mensenrechten genoemd. Mensenrechten geven dus ook een belangrijke invulling aan de inhoud van de zorgplicht van ING. Ook dat volgt uit de uitspraken van de rechtbank en het gerechtshof in de Shell-zaak.

Ten derde moeten andere relevante objectieve aanknopingspunten ook worden betrokken door de rechter in de beoordeling van de zorgplicht van ING. Het gaat in ieder geval om de volgende rechtsbeginselen: (1) het **voorzorgsbeginsel** ('precautionary principle'), (2) het beginsel van *common but differentiated responsibilities and respective capabilities* (**CBDR-beginsel**), en (3) het beginsel van **intergenerationele rechtvaardigheid**.

Al deze verschillende objectieve aanknopingspunten zijn niet alleen relevant voor het bepalen of ING een zorgplicht heeft om voldoende maatregelen te nemen om gevaarlijke klimaatverandering tegen te gaan, maar ook *wat* deze verplichting concreet inhoudt. Oftewel voor het vaststellen van een **reductiepercentage**.

XII ING HANDELT GEVAARZETTEND

Het huidige inadequate klimaatbeleid van ING leidt tot onrechtmatige gevaarzetting. Mede op grond van de eerder genoemde vijf kelderluikcriteria heeft ook ING een maatschappelijke zorgvuldigheidsverplichting om gevaarlijke klimaatverandering te voorkomen.

- (i) de aard en de omvang van de schade als gevolg van klimaatverandering;
- (ii) de bekendheid en de voorzienbaarheid van deze schade voor ING;
- (iii) de kans dat gevaarlijke klimaatverandering zich zal verwezenlijken;
- (iv) de aard van de gedragingen (of het nalaten) van ING; en
- (v) de bezwaarlijkheid van het treffen van voorzorgsmaatregelen voor ING.

In eerdere hoofdstukken zijn (i) en (iii) al uitvoerig behandeld. Wat betreft (ii) weet ING al meer dan 23 jaar (sinds 2002) dat de opwarming van de aarde enorme gevaren met zich meebrengt voor mens en milieu, en wist het ver daarvoor ook al (in de jaren na de oprichting van de bank, 34 jaar geleden), of had dat moeten weten. Onder andere door het deelnemen aan het Carbon Disclosure Project (CDP), het ondertekenen van de Global Roundtable on Climate Change, en ING's interne rapport 'Climate Change: When Hell Freezes over' was ING sinds 2007 bekend met het risico van een mondiale temperatuurstijging als niet zou worden ingegrepen in de uitstoot van broeikasgassen. Zoals ING zelf, in het laatstgenoemde rapport, vermeld:

There is (virtually) no debate today surrounding the proposition that the greater the level of greenhouse gas concentrations in the atmosphere, the greater the

equilibrium temperature on the earth. There is also little doubt that rising use of fossil-fuels increases the concentration of greenhouse gases in the atmosphere and contributes to a global warming effect.

ING heeft dus willens en wetens zijn uitstoot niet voldoende teruggebracht, en heeft ervoor gekozen zelfs te stijgen in de ranglijsten van de grootste fossiele financiers wereldwijd.

Criterium (iv) gaat over of de 'aarde van de gedraging' een groot gevaar oplevert of niet. In eerdere uitspraken zoals bij Urgenda of Shell, werd duidelijk dat wanneer gedragingen een ernstig gevaar creëren met grote kans op schade, dat hoge zorgvuldigheidseisen kunnen en moeten worden gesteld. Ook als er sprake is van 'bezwaarlijkheid' voor de schadeveroorzaker, en deze hier nadelen van ondervindt en offers vraagt. Dit geldt ook voor ING, ook ten aanzien van scope 3-emissies.

Wat betreft criterium (v): als benodigde maatregelen al bezwaarlijk zouden zijn – wat betwifelbaar is, gezien ING zelf heeft gezegd dat niets doen aan klimaatverandering duurder zal zijn – mag die bezwaarlijkheid niet van doorslaggevende betekenis zijn voor ING's rechtsplicht om benodigde maatregelen te nemen. Het is namelijk niet denkbaar dat de hele wereld catastrofale klimaatverandering moet ondergaan en de gevolgen daarvan moet dragen, puur omdat het voor ING te 'bezwaarlijk' zou zijn om te veranderen. ING moet veranderen, bezwaarlijk of niet.

XIII MENSENRECHTEN VEREISEN EFFECTIEF KLIMAATBELEID VAN ING

De zorgplicht voor ING wordt verder ingekleurd door mensenrechten en soft law. De impact van klimaatverandering op mensenrechten is onomstreden. Internationale en nationale rechters en (VN-)instanties, onderstrepen de negatieve effecten van klimaatverandering voor diverse rechten, waaronder het recht op leven, het recht op eerbiediging van de privésfeer en het recht op gezondheid. Ook het gerechtshof in de Shell-zaak omschreef klimaatverandering "als het grootste probleem van deze tijd" omdat het mensenrechten schaadt en nog verder zal schaden, zowel in Nederland als in de rest van de wereld.

Tegen deze achtergrond hebben nationale en internationale rechters en (VN-)instanties vastgesteld dat mensenrechten bescherming bieden tegen gevaarlijke klimaatverandering. Het Europees Hof voor de Rechten van de Mens

(EHRM) benadrukt in de KlimaSeniorinnen-zaak onder meer dat ieder een deelverantwoordelijkheid heeft om een bijdrage te leveren in het tegengaan van klimaatverandering en kan deze verantwoordelijkheid niet ontlopen. Niet door te wijzen naar de verantwoordelijkheid van anderen, en niet door te wijzen op zijn eigen, relatief geringe bijdrage aan het klimaatprobleem. Ook benadrukt het EHRM het belang van toegang tot de rechter in klimaatzaken, waaronder voor collectieve belangenbehartigers, en de sleutelrol van nationale rechters in het verzekeren van effectieve bescherming van EVRM-rechten.

Voor de invulling van mensenrechten evenals de interpretatie van de zorgplicht van ING is de internationale erkenning van het **recht op een schoon, gezond en duurzaam leefmilieu** eveneens relevant. Dit recht omvat ook bescherming tegen gevaarlijke klimaatverandering. Zo erkende de VN-Mensenrechtenraad en de Algemene Vergadering van de VN dit recht al in 2021 en 2022, en ook op regionaal en nationaal niveau is dit recht erkend, waaronder in het Verdrag van Aarhus en in de nationale rechtsorde van 155 staten. Op het niveau van de Raad van Europa wordt het versterken van het recht op een gezond leefmilieu benadrukt, en loopt een discussie over de het vastleggen van (een bindend) recht.

Vanwege de (indirect) horizontale werking van mensenrechten, houdt de zorgplicht van ING in dat zij **effectieve bescherming** moet bieden tegen klimaatverandering. Ter bescherming van mensenrechten en het klimaat, dienen bedrijven, zoals ING, daarom procentuele emissiereducties te realiseren en hun scope 1, 2 en 3-emissies in absolute zin te reduceren. Immers zijn adequate emissiereducties de enige effectieve remedies tegen klimaatverandering. Vanwege de belangrijke rol van nationale rechters bij het bieden van effectieve bescherming van mensenrechten, dient de Nederlandse rechter ING hiertoe ook te verplichten.

Soft law bronnen die specifiek gericht zijn op bedrijven onderstrepen deze mensenrechtelijke verplichting eveneens. Bijvoorbeeld de UNGPs en OESO-richtlijnen. Deze instrumenten reflecteren een internationale consensus over de verantwoordelijkheid van bedrijven, waaronder banken, om mensenrechten te respecteren. Dit geldt voor alle mensenrechten, en in het bijzonder voor het recht op een schoon, gezond en duurzaam leefmilieu. Deze bronnen tonen het grote belang van klimaatactie in lijn met het Parijsakkoord door niet-statelijke actoren, waaronder banken, om de mondiale klimaataanpak te laten slagen en daarmee mensenrechten te beschermen.

XIV WAT ING KAN EN MOET DOEN

In dit hoofdstuk wordt eerst beschreven welke mondiale taken er liggen, daarna zal worden ingegaan op wat ING minimaal zou moeten doen om aan hieraan te voldoen.

(1) Wat er mondiaal moet gebeuren

Om de temperatuurstijging tot 1,5°C te beperken, is het noodzakelijk dat alle broeikasgasemissies per 2030 met 43% moeten dalen en met 60% in 2035, beide ten opzichte van 2019. In 2050 zullen de CO₂-emissies moeten zijn teruggebracht tot netto-nul. Zo heeft de wereldgemeenschap op de afgelopen drie COPs op basis van wetenschappelijke bevindingen vastgesteld.

Reductiepaden van het IPCC: een absolute ondergrens. Bovengenoemde reductiepercentages komen uit het zesde Assessment Report van het IPCC (AR6), waarin deze percentages worden genoemd als noodzakelijk om 50% kans te behouden om de opwarming aan het einde van deze eeuw te beperken tot 1,5°C. In dit rapport wordt tevens in een tabel verduidelijkt dat specifiek de CO₂-uitstoot in 2030 sneller moet dalen, namelijk met 48%:

Table SPM.1: Greenhouse gas and CO₂ emission reductions from 2019, median and 5-95 percentiles. [3.3.1, 4.1, Table 3.1, Figure 2.5, Box SPM.1]

	Reductions from 2019 emission levels (%)				
		2030	2035	2040	2050
Limit warming to 1.5°C (>50%) with no or limited overshoot	GHG	43 [34-60]	60 [49-77]	69 [58-90]	84 [73-98]
	CO ₂	48 [36-69]	65 [50-96]	80 [61-109]	99 [79-119]

Zelfs als dit gevolgd wordt, is er dus nog steeds een kans van 50% dat aan het eind van deze eeuw de temperatuur toch hoger is dan 1,5°C. Deze reductiepaden zijn daarom een absolute ondergrens. Het resterende koolstofbudget is 200 GtCO₂. Dat betekent op basis van de huidige jaarlijkse CO₂-uitstoot, dat we nog maar vijf jaar hebben voordat dit budget op is – dit maakt het urgenter dan ooit om CO₂-emissies resoluut terug te dringen.

(2) Wat ING minimaal moet doen

ING zal zijn uitstoot in 2030, 2035, 2040 en 2050 moeten reduceren zodanig dat deze in lijn is met het 1,5°C-reductiepad.

Fair share. De reductiedoelen van financiële instellingen moeten een *fair share* zijn van de halvering die op mondiaal niveau noodzakelijk is, zo maakt onder andere het VN-Race to Zero, VN-expertrapport en mensenrechtenkaders voor bedrijven duidelijk.

Een *fair share* houdt in dat bedrijven in het mondiale noorden, die disproportioneel de klimaatcrisis hebben veroorzaakt en meer kansen hebben om bij te dragen aan de oplossing, meer moeten doen dan landen in het mondiale zuiden. ING, een grote bank die zijn beleid maakt in het mondiale noorden en wier omzet voor 97% afkomstig is uit landen in het mondiale noorden, zou dus in ieder geval minimaal moeten doen wat mondiaal noodzakelijk is. Er valt in elk geval geen reden te bedenken waarom een bank als ING *minder* zou moeten doen dan wat mondiaal noodzakelijk is.

Absolute en intensiteitsdoelen. ING moet naast zijn intensiteitsdoelen ook absolute doelen stellen, zoals ook PCAF (samen met Race To Zero, het VN Expertrapport en de Glasgow Financial Alliance for Net Zero) onderstreept:

To limit climate change and meet the goals of the Paris Agreement, financiers must actively seek out actions that reduce generated emissions in absolute terms, i.e., absolute emissions.

Op dit moment heeft ING op 1 subsector na geen absolute reductiedoelen (zie voor verdere toelichting XV hieronder).

Portefeuillebrede en sectorale reductiedoelen. Om te garanderen dat ING de juiste klimaatactie onderneemt is een overkoepelende portefeuillebrede doelstelling nodig om te zorgen dat ING al zijn activiteiten in lijn brengt met de vereiste reductie. Daarnaast zijn reductiedoelen per sector noodzakelijk, zoals het IPCC (naast het VN-expertrapport en Interpretation Guide van de Race to Zero) ook duidelijk maakt:

Pathways consistent with 1.5°C and 2°C carbon budgets imply rapid, deep, and in most cases immediate GHG emission reductions in all sectors (high confidence).

Een van de redenen hiervoor is dat het onwenselijk is (ineffectief beleid oplevert) wanneer ING bijvoorbeeld zijn reductiedoelen zou behalen door op één deel van zijn portfolio financiering stop te zetten, en ondertussen in andere sectoren nalaat actie te ondernemen. ING moet in plaats daarvan in elke sector zijn uitstoot reduceren. In die zin vormen sectorale reductiedoelen een zekere graadmeter of waarborg om te

zorgen dat de noodzakelijke absolute emissiereducties worden behaald door op alle sectoren te verduurzamen.

Wel moet worden benadrukt dat sectorale doelen naast portefeuillebrede (overkoepelende) doelen bestaan, d.w.z. een aanvulling vormen, niet een alternatief daarop, onder andere omdat sectorale doelen niet alle activiteiten van ING zullen dekken.

Het gaat bij sectorale doelen in de eerste plaats om de fossiele sector, gezien 81% van de CO₂-emissies in de wereld veroorzaakt wordt door de productie en verbranding van olie, kolen en gas (zogenaamde aanbodsectoren). Ook zal ING doelen moeten opstellen voor sectoren die deze fossiele brandstoffen gebruiken (zogenaamde gebruikssectoren), zoals staal, cement en luchtvaart.

IEA NZE-scenario. Voor het opstellen van sectorale doelen, kan het Net Zero Emissions (NZE) scenario van het Internationaal Energieagentschap (IEA) als uitgangspunt worden gebruikt, zoals ING nu al doet. Dit NZE-scenario is weliswaar conservatief, maar zowel Milieudefensie als ING zelf is voorstander om dit scenario als uitgangspunt te gebruiken voor ING's sectorale emissiereductiedoelen. Op basis van data uit dit scenario kunnen eenvoudig de voor elke sector benodigde absolute emissiereducties worden berekend (zie tabel para 991).

Het IEA houdt er in het NZE-scenario rekening mee dat 'advanced economies' sneller en meer moeten reduceren dan 'emerging markets and developing economies'. ING valt onder de eerste. Maar ING gebruikt, op 1 sector na, zelf nu nog minder ambitieuze reductiedoelen. Ten onrechte, gezien ING het NZE- scenario als uitgangspunt zou moeten nemen.

Gefinancierde en gefaciliteerde emissies. Zoals hierboven beschreven, heeft ING zowel gefinancierde als gefaciliteerde emissies. Het is noodzakelijk dat voor beide apart reductiedoelen worden opgesteld. Het journalistiek platform Follow the Money en Investico toonden bijvoorbeeld aan dat obligaties met afstand de belangrijkste bron van financiering zijn geworden voor de fossiele sector. Volgens Follow the Money heeft ING sinds het Parijsakkoord fossiele bedrijven op deze manier aan EUR 83,2 miljard geholpen. Toch rapporteert ING hier niet over, en heeft hier dus ook geen reductiedoelen op geformuleerd.

ING heeft de mogelijkheden, maar benut die niet. ING heeft genoeg mogelijkheden om zijn uitstoot te verminderen: de bank kan via engagement klanten aansporen om te verduurzamen bijvoorbeeld door financieringsvoorwaarden te stellen, en kan aan (grote) klanten een klimaattransitieplan vragen en beoordelen of de klant genoeg vooruitgang boekt. Ook kan ING ervoor kiezen, indien engagement niet de beoogde resultaten oplevert, om over te gaan tot disengagement en zo nodig een relatie met een klant te beëindigen, zoals door het VN-Race to Zero-initiatief wordt onderschreven:

where there is no transition plan, divestment may be the only way to drive net zero alignment.

ING is zich van al deze mogelijkheden bewust, maar past deze maar beperkt of inadequaats toe. Het engagementbeleid van de bank is niet zozeer gericht op het voorkomen van gevaarlijke klimaatverandering, maar op de financiële kansen en risico's van ING zelf. Wanneer de bank in het klimaatverslag van 2024 schrijft over engagement, wordt bijvoorbeeld geen woord gerept over de negatieve klimaatimpact van de bank en zijn klanten. Ook blijft ING vasthouden aan het 'inclusion first'-principe, waarbij de bank ervoor kiest voorrang te blijven geven aan het financieren van zijn klanten. Het engagementbeleid van ING schiet kortom tekort.

XV ING'S KLIMAATBELEID VOLDOET NIET

Ondanks dat duidelijk is dat ING kan én moet veranderen, blijft ING kiezen voor inadequaats klimaatbeleid. Omdat op ING een afdwingbare zorgplicht rust, betekent dat dat ING een onrechtmatige daad begaat. Hieronder volgt een verduidelijking van de punten waarop ING's beleid tekort schiet.

Geen absolute reductiedoelen. Een ernstige tekortkoming van ING's beleid is dat er geen absolute reductiedoelen worden gesteld – de bank heeft zich hiertegen zelfs nadrukkelijk verzet. Gezien alleen absolute reductie het gevaar van klimaatverandering kan terugdringen, is het zonder absolute reductiedoelen onmogelijk dat ING's beleid effectief zou zijn.

De doelen die ING heeft gezet in zijn zogenaamde 'Terra-aanpak', zijn vrijwel allemaal intensiteitsdoelen. Met een intensiteitsdoel zorgt ING enkel dat de uitstoot *per eenheid product* afneemt (bijvoorbeeld per olievat of per passagier in een vliegtuig), maar hiermee is het dus mogelijk dat de totale gefinancierde uitstoot van

ING blijft stijgen. ING stuurt bijvoorbeeld op het dichten van methaanlekken bij de productie van olie of het verduurzamen van vliegtuigen, maar als er ondertussen meer olie opgepompt wordt of meer vliegtuigen de lucht in gaan, zal de absolute uitstoot nog steeds toenemen. Hierom zijn intensiteitsdoelen alleen onvoldoende, en is het noodzakelijk dat ING zowel absolute als intensiteitsdoelen stelt, en niet intensiteitsdoelen in plaats van absolute doelen.

De Terra-aanpak heeft voor een aanzienlijk deel van gefinancierde en gefaciliteerde uitstoot überhaupt geen reductiedoelen.

- ING heeft geen doelen voor gefinancierde en gefaciliteerde uitstoot van ING's kapitaalmarktfinanciering en vermogensbeheer.
- ING heeft voor ruim 70% van de uitstoot van zijn leningenportefeuille geen emissiereductiedoelen. Dit is gelijk aan de uitstoot van 1,75 keer Nederland.

ING's emissiereductiedoel voor upstream olie & gas schiet tekort. Voor 'Oil and Gas Upstream' (het zoeken naar en ontginnen en winnen van olie- en gasvelden) heeft ING als enige uitzondering wél absolute reductiedoelen opgesteld, maar deze schieten tekort.

- ING heeft geen reductiedoelen voor gefinancierde en gefaciliteerde emissies van kapitaalmarktfinanciering en vermogensbeheer voor upstream olie- en gasbedrijven.
- ING's absolute doel is enkel van toepassing op bedrijven die ING classificeert als 'Upstream olie- en gasbedrijven'. Veel bedrijven die wél upstream-activiteiten ondernemen, maar ING met een ander labeltje categoriseert, vallen buiten dit absolute emissiereductiedoel.

ING blijft bedrijven financieren die nieuwe olie- en gasprojecten starten. ING erkent de noodzaak om financiering en facilitering voor nieuwe fossiele projecten te staken. ING heeft bijvoorbeeld aangekondigd te stoppen met projectfinanciering voor nieuwe olie- en gasvelden en infrastructuur dat direct hieraan gelinkt is, en te stoppen met algemene bedrijfsleningen en kapitaalmarktdiensten aan zogenaamde "*pure-play upstream oil & gas companies*". Dit schiet tekort omdat:

- ING enkel projectfinanciering uitsluit, maar dit is een onbeduidende vorm van financiering voor nieuwe olie- en gasvelden. ING blijft bedrijven die nieuwe

olie- en gasprojecten starten wel van financiering voorzien via algemene bedrijfsleningen, kapitaalmarktfinanciering en vermogensbeheer.

- ING enkel *pure play* bedrijven uitsluit – bedrijven die enkel en alleen olie oppompen als activiteit hebben. Maar het overgrote deel van de nieuwe olie- en gasprojecten wordt gestart door zogenaamde gediversificeerde bedrijven, bedrijven zoals ExxonMobil, BP en Shell die naast olie oppompen bijvoorbeeld ook olie verhandelen of pijpleidingen leggen. Dit beleid sluit deze bedrijven niet uit.

ING's intensiteitsdoelen schieten tekort. Voor een aantal intensiteitsdoelen hanteert ING niet het NZE-scenario. ING maakt echter niet voldoende duidelijk of de scenario's en methodieken die ING toepast wel tot voldoende reductie leiden. Dat zorgt ervoor dat ING's beleid niet verifieerbaar is. Daarnaast vallen ook bij de intensiteitsdoelen de uitstoot verbonden aan ING's functie als facilitator van kapitaalmarkttransacties buiten schot.

Verdere tekortkomingen. Ook ING's beleid omtrent de beloning van bestuurders wekt sterk de indruk dat het tegengaan van klimaatverandering te weinig prioriteit heeft. Het reduceren van gefinancierde emissies is geen onderdeel van het beloningsbeleid van de topbestuurders van ING.

Als laatste geeft ING zelf aan dat ING zijn klimaatbeleid ten alle tijden aan kan passen. Uit dit en het bovenstaande kan maar één conclusie worden getrokken, en dat is dat ING een onrechtmatige daad begaat, of in elk geval dreigt te begaan, door inadequaar klimaatbeleid.

XVI WAAROM EEN VONNIS EFFECTIEF IS

De kans is groot dat ING als verweer zal aanvoeren dat de vorderingen van Milieudefensie niet of weinig effectief zullen zijn, bijvoorbeeld omdat een beperking van ING's uitstoot weinig tot niets verandert aan de mondiale uitstoot, of dat de uitstoot die ING zou terugdringen zullen worden gecompenseerd doordat anderen juist meer gaan uitstoten. Dit hoofdstuk betoogt dat de vorderingen wel degelijk effectief zijn, en ING's eventuele 'effectiviteitsverweer' geen kans van slagen heeft.

Rechtspraak. De effectieve bijdrage aan de mondiale klimaataanpak van de (individuele) klimaatmaatregelen die ING volgens Milieudefensie moet nemen, blijkt

allereerst uit het feit dat ING met zijn scope 1, 2 en 3-uitstoot bijdraagt aan gevaarlijke klimaatverandering. Een uitstootreductie door ING zal een positief effect hebben op de totale broeikasgasuitstoot in de atmosfeer. Bovendien geldt deze reductieplicht niet alleen voor de ING, maar in lijn met de Shell-zaak, ook voor alle (grote) ondernemingen.

Ten tweede zijn de gevorderde klimaatmaatregelen effectief omdat ING aangesproken wordt op zijn onrechtmatige handelen en daarmee deze rechtsschending wordt beëindigd. Hiervoor is het voldoende dat de vordering van Milieudefensie effectief is ten aanzien van het (individuele) onrechtmatig handelen of nalaten van de aangesproken partij (ING), en niet noodzakelijkerwijs tegen het grotere probleem dat ook door anderen wordt veroorzaakt. Zou dat wel het geval zijn, dan zou geen rechtszaak mogelijk zijn tegen een grote vervuiler die zich schuldig maakt aan het verergeren van klimaatverandering.

Het effectiviteitsverweer gaat bovendien in tegen vaste Nederlandse rechtspraak, en is ook in buitenlandse rechtspraak verschillende keren verworpen. Onder meer de Hoge Raad in Urgenda, en het gerechtshof Den Haag in de wapenexportzaak over de uitlevering van F35-onderdelen door Nederland, verworpen het effectiviteitsverweer van de Staat op basis van een deelverantwoordelijkheid. Het EHRM benadrukte in KlimaSeniorinnen eveneens de deelverantwoordelijkheid van staten in de klimaatopgave. En ook buitenlandse rechters hebben effectiviteitsverweren afgewezen in klimaatzaken, waaronder het Amerikaans Gerechtshof, het gerechtshof van Montana, het Duits Constitutioneel hof en het Brussels Hof van Beroep.

De gevorderde klimaatmaatregelen hebben ook bredere, meer indirecte effecten op het laten slagen van de mondiale klimaataanpak. Zij versterkt namelijk het onderlinge vertrouwen in de nakoming van individuele (deel)verantwoordelijkheden. Dit wordt het '**vliegwieleffect**' genoemd. Ook andere effecten kunnen verwacht worden. Het IPCC spreekt onder meer over de impact van klimaatzaken op de financiële markt, op het gedrag van partijen, op de publieke opinie, voor de financiën en reputatie van betrokken actoren, op toekomstige rechtsprocedures, en op de perceptie van klimaatbeleid. Er gaat dus een belangrijke signaalfunctie uit die van juridische betekenis is.

Dat ING een vliegwieleffect teweeg kan brengen wordt ook door ING zelf onderkent in zijn 2024 klimaatrapport:

"As a systemically important bank, we believe that showing leadership means helping our customers and society decarbonise and drive down emissions, with a thriving net-zero world as our mutual goal."

XVII VERWEREN VAN ING

Milieudefensie en ING zijn het eens dat het gevaar van een wereldwijde opwarming van meer dan 1,5°C moet worden voorkomen, en dat banken (en ook ING) daarin een verantwoordelijkheid hebben. De onenigheid tussen Milieudefensie en ING zal zich in alle waarschijnlijkheid dan ook concentreren op de vraag *hoe* de zorgvuldigheidsverplichting moet worden ingevuld. In de woorden van ING: "We hebben dus hetzelfde doel, maar zijn we het niet altijd eens over de beste manier om die doelen te bereiken."

ING is van mening dat het met de huidige klimaatambities kan volstaan. ING geeft aan dat de duurzame klimaattransitie juist vraagt (of kan vragen) om een groei van financiering van bepaalde sectoren en dat daardoor zijn uitstoot zou stijgen. Echter, ING zal tegelijkertijd de financiering van emissie-intensieve activiteiten moeten verminderen, waardoor vanzelf ruimte ontstaat om de financiering van transitie sectoren te laten stijgen binnen het overkoepelde koolstofbudget. Bovendien, voor zover het al zo is, dat ING's uitstoot zou stijgen bij een toename van de transitiefinanciering mag die uitstoot in bepaalde sectoren niet ten koste gaan van de benodigde absolute reducties om het 1,5°C-doel te kunnen halen.

ING claimt ook dat de mondiaal vereiste absolute reducties niet op ING van toepassing is. ING zegt bijvoorbeeld:

De bijdrage die banken moeten leveren is anders [dan het mondiale reductiedoel van 48%] omdat die afhangt van de samenstelling van hun kredietportefeuilles.

Het grootste deel van ING's portefeuille bestaat echter juist uit bedrijven uit de rijkste delen van de wereldwijde economie (die niet langzamer maar juist sneller moeten bewegen). Het is daarom niet in te zien waarom ING denkt dat het minder dan de gemiddelde mondiale reductie van 48% zou hoeven doen.

ING geeft verder aan dat een absoluut reductiedoel een ongeschikte maatregel is voor een bank. Dat dit wel degelijk nodig is, is in de hierboven aangehaalde bronnen al aan bod gekomen. Zowel VN initiatieven als initiatieven uit de financiële sector zelf benadrukken dat er altijd een combinatie van absolute en intensiteitsreductiedoelen

nodig is. Zonder absolute reductiedoelen zijn er nul garanties dat ING ook daadwerkelijk effectief klimaatbeleid voert.

ING stelt dat het niet 'van de een op de andere dag' kan stoppen met de financiering van olie en gas. Maar dit is ook niet wat Milieudefensie eist; de eis is dat ING binnen bepaalde tijd stopt met het financieren van bedrijven die nog nieuwe olie- en gasprojecten starten. ING is daar echter niet toe bereid terwijl de bank zelf ook erkent dat de huidige fossiele bronnen al (meer dan) genoeg zijn om in de vraag te voorzien in de huidige én toekomstige energiebehoefte.

Kortom, ING interpreteert zijn verplichting om bij te dragen aan het behalen van de klimaatdoelstellingen van het Parijsakkoord te vrijblijvend en verzet zich tegen maatregelen waartoe zij op grond van die verplichtingen juist minstens aan gehouden is.

XVIII VERZOEK AAN ING OM INFORMATIE

ING rapporteerde in 2019 nog niet over de volledige gefinancierde en gefaciliteerde uitstoot, en is pas in 2020 met de rapportage gestart. De vorderingen van Milieudefensie hanteren 2019 als peiljaar, omdat dat ook het jaar is dat het IPCC hanteert voor de mondiale uitstootreductie. Milieudefensie heeft een eigen schatting gemaakt, op basis van een trendlijn, van de scope 1, 2 en 3 uitstoot in 2019 (308 Mt CO₂-eq). Milieudefensie verzoekt ING echter om ook zelf voor het jaar 2019 en daarna gegevens aan te leveren over zijn totale uitstoot. Dergelijke transparantie mag ook van ING verwacht worden.

XIX BEWIJSMIDDELEN EN BEWIJSAANBOD

Milieudefensie bewijst haar stellingen met de stukken die in bijlage A van de dagvaarding zijn toegevoegd.

XX EIS

Het volledige eisenpakket staat in hoofdstuk XX, zoals ook gestuurd per brief van Milieudefensie naar ING op 16 januari 2025. De eisen kunnen als volgt worden samengevat:

1. ING halveert zijn totale uitstoot in 2030 en vermindert zijn uitstoot verder in de jaren erna in lijn met de wetenschap.
2. ING vermindert zijn uitstoot in 9 vervuilende sectoren die ING financiert, zoals staal en luchtvaart, in lijn met reductiepaden van het NZE-scenario van het Internationaal Energieagentschap.
3. ING stopt met financieren van bedrijven die nieuwe olie- en gasprojecten starten.
4. ING vraagt een goed klimaatplan van alle grote bedrijven die ING financiert.

BIJLAGE A PRODUCTIELIJST

Bijgevoegd zijn 240 bewijsstukken ('producties'), gezamenlijk bijna 10.000 pagina's, die deze dagvaarding onderbouwen.